

5. Зоря А. Зарубежная семья: Права иностранных граждан на усыновление украинских детей. Юридическая практика. 2001. 11 января. С. 10.

6. Конвенція про права дитини: прийнята 20 листопада 1989 р. Верховна Рада України. Офіц. вид. Київ: Парлам. вид-во, 2003. 32 с.

7. Зілковська Л.М. Таємниця усиновлення і проблеми правового регулювання її дотримання. Актуальні проблеми цивільного та трудового права [відп. ред. Ю.С. Шемшученко]. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2009. С. 303-310.

8. Малишева О. Лікувати сироту можна тільки поверненням у сім'ю. Освіта Україні. 2000. 5 січня. С. 9.

Мельничук О. Ф.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Війна спричинила нові виклики: біженцями стали понад 750 тисяч учнів, за кордон виїхало приблизно 26 тисяч педагогів [1], окупантами пошкоджено понад 1800 закладів освіти, з яких близько 200 зруйновано [2], депортовано до Російської Федерації (далі - РФ) 181 тис. дітей [3]. Перед державою постала низка проблем, які потребують вирішення у воєнний час: повернення незаконно депортованих, переміщення закладів освіти із зон, де ведуться активні воєнні дії, забезпечення доступу до освіти, особливо переміщеним особам, організація вступної кампанії, виплата стипендій студентам і заробітних плат в умовах скорочення бюджетних видатків на освіту. Наведені вище факти та проблеми, спричинені війною, дають можливість уявити масштаб завдань, які необхідно вирішувати державі з тим, щоб забезпечити право на освіту в умовах збройного конфлікту.

Важливість права на освіту не потребує доведення, адже воно є базовим для розвитку власне людини, інших її прав, цивілізованого суспільства загалом і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. На жаль, кожен день війни завдає не тільки важкі душевні страждання, значні людські та військові втрати, матеріальні збитки, які очевидні, але й шкідливі довгострокові наслідки, зокрема й у сфері освіти, які наразі важко оцінити. Тому не випадково право на освіту гарантується міжнародним правом прав людини, передусім, Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права, Конвенцією про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти, Конвенцією про права дитини, Конвенцією про права інвалідів, Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Норми міжнародно-правових актів зберігають чинність і в умовах війни, однак реалізувати їх значно складніше, аніж в мирний час. Тому в умовах збройних конфліктів застосовується, першочергово, міжнародне гуманітарне право (Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р., Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 р., Додатковий протокол до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру від 8 червня 1977 р.). У цих міжнародних актах немає норми, яка б гарантувала право на освіту безпосередньо, однак вони захищають його шляхом встановлення зобов'язань сторін щодо вжиття необхідних заходів для здобуття освіти.

Однією із складових реалізації права на освіту є доступність освіти, яка гарантується через наявність освітніх закладів і реальну можливість здійснювати навчання. Якраз міжнародне гуманітарне право забороняє здійснювати напади на заклади освіти, за умови, що вони не є військовими цілями, а також зобов'язує сторони вживати заходів для забезпечення освіти дітям, особливо сиротам і тим, які розлучені із сім'ями. Аналіз Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни дає можливість зробити висновки про те, що ці зобов'язання покладаються на обидві сторони

конфлікту, які «вживатимуть усіх необхідних заходів для того, щоб діти до 15 років, які осиротіли чи були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни, не залишалися напризволяще, а також для того, щоб полегшити, за будь-яких обставин, догляд за ними, виконання обрядів, пов'язаних з їхнім віросповіданням, та їхню освіту. Якщо це буде можливо, їхню освіту слід доручати особам з такими самими культурними традиціями» [4, ст. 24]. Норма імперативно покладає на окупаційну державу завдання «в співробітництві з державними та місцевими органами влади сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту. Якщо місцеві установи виявляться неспроможними забезпечити утримання та освіту дітей, окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів, щоб забезпечити ними дітей, які втратили батьків чи були з ними розлучені в результаті війни і які не мають можливості отримати необхідне піклування з боку близького родича або друга; навчання повинно здійснюватися по можливості особами їхньої національності, мови та релігії [4, ст. 50]. Однак можна навести безліч фактів, які підтверджують порушення російською стороною, взятих міжнародних зобов'язань для провадження безпечного освітнього процесу за стандартами України та дотримання норм про заборону нападу на заклади освіти. Тому Україні необхідно докласти зусиль, щоб притягнути до відповідальності російських окупантів за скоєні злочини.

Обов'язок забезпечити здобуття освіти покладається також на державу, яка здійснює інтернування, вона «повинна сприяти інтелектуальній, освітній та спортивній діяльності... Інтернованим будуть забезпечені можливості продовжувати навчання чи розпочати нове. Повинно бути забезпечено можливість навчання дітей та підлітків. Вони будуть відвідувати школи в місцях інтернувань чи за їхніми межами» [4, ст. 94].

Під час проведення збройних конфліктів неміжнародного характеру право на освіту дітям також має забезпечуватися. Зокрема вони «отримують освіту, включаючи релігійне й моральне виховання, згідно з побажаннями їх

батьків або, в разі відсутності батьків, тих осіб, які опікуються ними» [5, ст. 4 (3)].

Міжнародне гуманітарне право захищає цивільні об'єкти, якими є заклади освіти, та цивільних осіб, які не беруть участі у воєнних діях. Відтак, це стосується і учасників освітнього процесу. На це спрямовані статті 52, 57, 58 Протоколу I. Так, у ст. 57 вказано запобіжні заходи при нападі: «при проведенні воєнних операцій повинна постійно виявлятися турбота про те, щоб оберігати цивільне населення, цивільних осіб і цивільні об'єкти» [6, ст. 57].

Доречно вказати й на міжнародне кримінальне право, яке також захищає майно закладів освіти. У цьому аспекті цікавою є практика Міжнародного кримінального суду, який визнав зруйновану школу репрезентованою жертвою у справі проти Томаса Лубанги. Також можна навести до прикладу обвинувальний акт проти підозрюваних у нападах на освітні установи Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії. У ньому визнано Паско Любичича винним у знищенні або навмисному заподіянні шкоди релігійним або освітнім установам [7, с. 32-33]. Практика Міжнародного кримінального суду вселяє надію на притягнення до відповідальності й російських громадян, причетних до злочинів на території України під час збройного конфлікту.

Через зухвале ігнорування норм міжнародного гуманітарного права та неефективну діяльність системи колективної безпеки в сучасних умовах Україна та її громадяни не покладаються лише на міжнародні судові інстанції. Тому наразі розробляється механізм відшкодування збитків, завданих російськими окупантами, шляхом укладання міжнародного договору з державами-партнерами.

У контексті забезпечення права на освіту в умовах збройного конфлікту необхідно системно реалізовувати план заходів щодо Декларації про безпеку шкіл, затверджений Кабінетом Міністрів України ще 4 серпня 2021 р. Цей документ у нинішніх умовах набув неабиякої актуальності та практичної значимості. План включає шість блоків, які передбачають конкретні заходи

держави: ефективна система моніторингу нападів на заклади освіти; захист закладів освіти від нападів та їх відновлення у разі пошкодження; забезпечення безперервності навчання; упровадження в освітню політику чутливих до конфлікту інструментів; забезпечення системності підходів до захисту освіти в умовах збройного конфлікту; інформаційна підтримка впровадження положень Декларації [8]. Наразі ефективне впровадження цього плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл гарантуватиме учасникам освітнього процесу безпечні умови для навчання та викладання.

Міністерство освіти і науки України, місцева державна адміністрація, органи місцевого самоврядування, керівники закладів освіти, попри важкі умови воєнного стану, вживають можливих заходів для того, щоб право на освіту було реалізоване. Хоча попереду що потрібно подолати чимало проблем, які наразі існують і тих, які будуть виникати в умовах спаду економіки.

Отже, забезпечення права на освіту в умовах збройного конфлікту покладається на сторони конфлікту. Як Україна, так і держава-окупант повинні створювати умови для доступності освіти, особливо дітям. Держава, яка здійснює інтернування, також має вживати заходи для здобуття освіти затриманими. Через порушення російською стороною міжнародних зобов'язань у сфері освіти, Україні необхідно докласти зусиль, щоб примусити РФ відшкодувати завдану шкоду українським освітнім закладам та учасникам освітнього процесу з тим, щоб забезпечити право на освіту. Для гарантування учасникам освітнього процесу безпечних умов навчання та викладання в умовах збройного конфлікту ключовим зобов'язанням Міністерства освіти і науки України є ефективне впровадження плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл.

Список використаних джерел:

1. За період війни біженцями стали понад 750 тисяч учнів. URL: <http://osvita.ua/school/86528/?fbclid=IwAR2DDgfvdZnL7tQ3xAuiM-j-KhCubHUoFy3UwZXavoCj7Rzb-uwsrHQPNEk>

2. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3487626-v-ukraini-poskodzeni-majze-18-tisaca-zakladiv-osviti-z-nih-blizko-200-zrujnovani.html>

3. Понад 500 тисяч українців депортовано до віддалених регіонів Російської Федерації. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3476681-do-viddalenih-regioniv-rosii-deportovali-bils-ak-500-tisac-ukrainciv-zelenskij.html>

4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text

6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

7. Декларація про безпеку шкіл: програма дій. URL: http://protectingeducation.org/wpcontent/uploads/framework_for_action_ukr.pdf

8. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 898-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2021-%D1%80#Text>

Тарасевич Т. Ю.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
публічно-правових дисциплін*

*Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ЗАХИСТ ПРАВ НЕНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ: ПРАВО НА ЖИТТЯ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄСПЛ ТА ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Одним із проблемних питань, яке стоїть перед Європейською комісією та ЄСПЛ, є те, чи захищає ст. 2 Конвенції 1950 р. життя ще ненародженої дитини.